

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.03.087>

УДК 811.161.2'366.573'367.4:27–23

С. О. ВЕРБИЧ, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу історії української мови та ономастики, Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: sviatoverb@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>

ЖИТТЯ ВІДДАНЕ ОНОМАСТИЦІ: ШТРИХИ ДО НАУКОВОГО ПОРТРЕТА ІРИНИ МИХАЙЛІВНИ ЖЕЛІЗНЯК

У статті схарактеризовано науковий доробок відомого українського мовознавця І. М. Желізняк (25.04.1932—24.06.2020) у різних ділянках вітчизняної ономастики — антропоніміки, гідроніміки, мікротопоніміки, ойконіміки. Акцентовано на багатогранних інтересах науковця: структурно-семантичні особливості давньослов'янських імен-комполітів, походження українських прізвищ, етимологія українських та інослов'янських потамонімів, ойконімів, оронімів, становлення київського мікротопонімікону, українсько-інослов'янські (українсько-південнослов'янські) гідронімні паралелі, проблема слов'янського етногенезу крізь призму власних назв. Окрему увагу зосереджено на науково-організаційній діяльності І. М. Желізняк — як керівника (1985—2002) спершу групи ономастики в межах сектору діалектології та ономастики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, а згодом завідувача відділу ономастики в Інституті української мови НАН України. Наголошено на значущості наукових ідей ученого для сучасних ономастів і прийдешніх дослідників-назовознавців. Актуалізовано внесок І. М. Желізняк у становлення української ономастичної науки.

Ключові слова: антропоніми, гідроніми, ономастика, ономастичні дослідження, І. М. Желізняк

1. ВСТУП

Серед освіченої громадськості побутує справедлива думка, що науковий поступ у суспільстві загалом і в кожній галузі науки зокрема відбувається передусім завдяки самовідданій і невтомній праці конкретних подвижників. В історії науки, як вітчизняної, так і зарубіжної, маємо безліч прикладів на користь такого твердження. І справді, якщо уявити собі ту чи ту наукову ділянку як своєрідну споруду, то цеглинками в ній можна вважати фахові дослідження науковців у цій царині, а скріплювальним розчином — перевірені часом наукові ідеї та підходи.

Ц и т у в а н н я: Вербіч, С. О. (2022). Життя віддане ономастиці: штрихи до наукового портрета Ірини Михайлівни Желізняк. *Українська мова*, 3(83), 87—103. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.03.087>

Безперечно, міцність такої символічної будівлі забезпечують надійні результати досліджень. Спробуємо конкретизувати цю метафору на основі наукового доробку завідувача відділу ономастики Інституту української мови НАН України (1991—2002), доктора філологічних наук, професора Ірини Михайлівни Железняк.

У пропонованій статті зацентровано увагу на науковій ономастичній діяльності І. М. Железняк як антропоніміста й топоніміста, починаючи із 60-х рр. ХХ ст., коли вона була аспіранткою Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, і до початку ХХІ ст., коли Ірина Михайлівна працювала вже як завідувач, а згодом як головний науковий співробітник відділу ономастики Інституту української мови НАН України (остання наукова публікація дослідниці датована 2014 р.).

2. ОСНОВНА ЧАСТИНА

Ірина Михайлівна Железняк народилася 25 квітня 1932 р. в місті Харкові. Невдовзі її родина переїхала до Києва, з яким пов'язане все подальше життя Ірини Михайлівни, її становлення як науковця-ономаста. Тут вона здобула вищу освіту, успішно закінчивши філологічний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Уже в стінах цього навчального закладу І. М. Железняк відчула непереборне бажання стати науковцем. Це й привело її до академічного Інституту мовознавства імені О. О. Потебні, де вона з 1957 р. спершу працювала лаборантом, а потім стала аспіранткою відділу історії мови, у межах якого і сформувалася група ономастів. Зауважмо, що впродовж 1964—1977 рр. цей відділ очолював К. К. Цілуйко, з ім'ям якого пов'язане становлення української академічної ономастики як самостійної галузі мовознавства.

Наукові зацікавлення молодого дослідниці на той час були пов'язані з давньою південнослов'янською (сербською і хорватською) антропонімією. На це вказують її перші публікації: *До семантичної характеристики сербохорватської антропонімії XII—XV ст.* (Київ, 1962), *Типи сербохорватських антропонімічних композитів XII—XV ст.* (Київ, 1963), *Давні сербохорватські відетнонімічні антропоніми* (Київ, 1965). У 1970 р. І. М. Железняк захистила дисертацію *Словотвірна система сербохорватської антропонімії періоду XII—XV ст.* на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Інтерес до антропонімічних студій розширив коло об'єктів дослідження перспективного ономаста. У сфері уваги Ірини Михайлівни на ту пору не лише різноструктурні сербські та хорватські власні особові назви, але й антропоніми-композити в інших слов'янських регіонах, українські прізвища.

Щоб краще зрозуміти особливості становлення творчої манери І. М. Железняк як дослідника слов'янських власних особових назв, коротко схарактеризуємо її антропонімічні студії. Уже в першій публікації із цієї проблематики — *До семантичної характеристики сербохорватської антропонімії XII—XV ст.* — Ірина Михайлівна чітко окреслила методо-

логічні засади аналізу давнього слов'янського іменника: «Слов'янська антропонімія має неабияке значення при вивченні стародавнього періоду історії мови, історії слов'янських племен, їх етнографії. Важливим завданням є всебічний опис слов'янських особових імен — їх семантики і формотворчих засобів» (Желєзняк, 2011, с. 7).

Основним об'єктом своїх ранніх досліджень І. М. Желєзняк обрала сербський і хорватський антропонімікон у ділянці особових імен. На її думку, «докладна семантична класифікація антропонімічних форм дозволить виявити ті шари лексики, які можуть стати відправним пунктом при вивченні формальних особливостей особових імен і допоможуть вирішенню деяких питань, пов'язаних з етногенезом слов'ян» (там само, с. 9). Із погляду мотивації семантики твірних основ сербські (хорватські) антропоніми Ірина Михайлівна поділяла на дві групи: 1) особові імена, утворені від слів, що означають предмети і явища; 2) особові імена, утворені від слів, що означають властивості та якості, наприклад: *Братань, Божица, Витань, Гостило, Калинь, Руско* та ін. (там само, с. 9).

Як відомо, слов'янські двохосновні імена, композити, вважають найбільш архаїчними з-посеред власних особових назв, успадкованих з індоєвропейської прамови (Milewski, 1993, с. 226). Відповідно лінгвістичний аналіз цього складника слов'янського антропонімікону дає змогу зрозуміти специфіку еволюції праслов'янських імен-композитів у різних слов'янських мовах. Вивчаючи сербські та хорватські двохосновні імена в хронологічних межах XII—XV ст., І. М. Желєзняк виокремлювала такі різновиди вказаного структурного типу: 1) композити, що становлять сполучення двох іменників (напр., *Братосинь*); 2) композити, утворені з двох прикметникових основ (напр., *Драгомиль*); 3) композити з прикметниковою та іменниковою основами (напр., *Црьномоужь*); 4) композити з іменниковою і прикметниковою основами (напр., *Влькославь*); 5) композити, утворені поєднанням числівника та постпозитивного іменника (напр., *Прьвославь*); 6) композити з препозитивною дієслівною основою та іменником (напр., *Десибрать*); 7) композити з іменником у першій частині та віддієслівною основою в другій (напр., *Богьдань*) (Желєзняк, 2011, с. 31, 33, 35, 38—40). На підставі аналізу зазначених двохосновних імен дослідниця дійшла слушного висновку, що всі досліджені різновиди антропонімів-композитів відтворюють спільну для всіх слов'янських мов дериваційну модель складних слів (там само, с. 47).

Особливу увагу в контексті вивчення імен-композитів Ірина Михайлівна зосереджувала на характеристиці двохосновних імен із постпозитивними *-слав-*, *-мисл-*, засвідчених у різних слов'янських мовах, наприклад: д.-рус. *Доброславь*, серб. *Воиславь*, словн. *Vitislav*, чеськ. *Boleslaw*, пол. *Witoslaw*; д.-рус. *Гостомыслъ*, серб. *Добромысль*, словн. *Godemisl*, чеськ. *Dalemysl*, пол. *Przemysl* (Желєзняк, 2011, с. 75—76, 158). Оригінальною є думка дослідниці щодо первинної семантики композитів із першим компонентом *Гои-* на зразок серб. *Гоимирь*, *Гоиславь*. І. М. Желєзняк аргументовано доводить словотвірний зв'язок псл. **gojъ* 'надане життя'

к *gojiti, зауважуючи при цьому, що інші мовознавці припускали для псл. *gojъ відмінну семантику: ‘грумада’ (Ф. Безлай), ‘здоров’я, стан здоров’я’ (Т. Маретич) (там само, с. 119—121). До цього ряду варто додати також і реконструкцію Ж. Ж. Варбот — *gojъ (на основі д.-рус. *gou* ‘мир, спокій’, серб. і хорв. *gōj* ‘мир’, словн. *gōj* ‘догляд’, чеськ., словц. *hoj* ‘достаток’) (Варбот, 1972, с. 59).

У колі наукових інтересів І. М. Желєзняк перебували також історія та походження українських прізвищ. Цій проблемі дослідниця присвятила три статті: *Українські прізвища на -ист (-а, -ий)* (1975), *До історії українських прізвищ* (1976), *Етюд з української антропоніміки: Кармалюк* (1987). У першій із них Ірина Михайлівна акцентувала на групі українських прізвищ із суфіксом *-ист (-иста, -истий)*, мотивованих відповідними прикметниками на зразок: *Джіндџуристий* < *джіндџуристий* ‘кокетливий, чваньковитий’; *Цимбалистий* < *цимбалистий* ‘той, хто грає на цимбалах’. Серед них і досить рідкісні в загальноукраїнському іменникові, як-от *Канелістий* (відзначене лише на Хмельниччині). І. М. Желєзняк із властивою їй ретельністю докладно аналізує кожен антропонім, особливо із затемненим етимологічним, наприклад: *Жубаністий*, що «відбиває досить складний процес іменотворчості. Найімовірніше, прізвище походить від імені або прізвиська *Зубан...* Зміна початкового приголосного відбулася, можливо, внаслідок звуконаслідування як характеристика носія імені, що мав ваду вимови» (Желєзняк, 2011, с. 184). У другій публікації із цього ряду запропоновано дві етимологічні розвідки, присвячені структурно-семантичній характеристиці й етимології українських прізвищ *Добросинець* і *Пустовіт*. Перше цікаве передусім своє твірною основою — ойконімом *Добросин* на Львівщині. Дослідниця виводить його від двохосновного імені *Добросинь, аналізуючи антропонім у складі формально споріднених композитів із другим компонентом *-син*: *Драгосинь, *Радосинь та ін. На думку Ірини Михайлівни, другий складник таких антропонімів не пов’язаний із псл. *synъ, а має субстратну (фракійську) природу і є результатом праслов’янської адаптації фрак. *zenēs / zenis* ‘народжений, родом із...’ (там само, с. 201, 203). Не ставлячи за мету підтвердити чи спростувати цю версію дослідниці, зауважимо, що не всі з розглядуваних у зазначеному етюді так званих гібридних антропонімів містять постпонент *-sin*. Так, І. М. Желєзняк зараховує до вказаного переліку й ойконім *Гайсин*, що на Вінниччині, вбачаючи в його основі особове ім’я *Ajsinъ і припускаючи, що «лексичні зв’язки ведуть [його. — С. В.] до болг. *Ойрадин...*, проблематично іллірійського *Oia...*, ірл. *Айлілль*, *Ойліл*, *Ойсин* (VIII—XI ст.)» (там само, с. 202). На нашу думку, ойконім *Гайсин* < *Айсин* (1545 р. — *Аусинь* (ЛМ, с. 231), 1603 р. — мѣста *Айсина* (АЮЗР VII/2, с. 386), 1629 р. — з *Наусуна* (АЮЗР VII/2, с. 407)) треба пояснювати інакше: як дериват із присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Айса*, відзначеного в арабському іменникуві, наприклад: *Айса* (*Ісус*), *Айсе* (*Айша*) (Весел., с. 10). Найімовірніше, цей арабський антропонім належав представни-

кові якогось із тюркських племен, який тут оселився. Пізніша назва *Гайсин* фонетично вторинна, виникла внаслідок звукової адаптації на місцевому слов'янському ґрунті. Тому її не можна вважати етимологічною та виводити від антропоніма *Гайса* (Лучик, 2014, с. 146).

Щодо прізвища *Пустовіт*, поширеного в різних регіонах України, то, як переконливо довела І. М. Желєзняк, це вторинна форма до *Пустовійт* (< *Пустовоййт*), що виникла вже на українськомовному ґрунті під дією закону переходу *o* в *i* в закритих складах. На підставі споріднених складних утворень на зразок рос. діал. *пустобородъ*, *пустобородый* 'такий, у якого не росте борода', *пусторóст* 'чоловік, у якого немає нащадків', серб. *пустóрук* 'той, що нічого не має, з порожніми руками' дослідниця слушно пов'язує прізвище *Пустовійт* із апелятивом *пустовійт* 'людина, що вже не є вейтом, але обіймала цю посаду раніше' (Желєзняк, 2011, с. 206, 208).

У статті, присвяченій установленню етимології прізвища відомого українського народного ватажка Устима Кармалюка, авторка, покликаючись на історичні джерела, з'ясовує, що «прізвище його батьків *Карманюк*, причому чіткість написання літери *n* не викликає жодного сумніву...». Отже, справжнє прізвище згаданої особи — *Карманюк*, в основі якого прізвисько *Карман*. На думку І. М. Желєзняк, антропонім *Карман* може походити як від рос. *карман* 'кишеня', так і від тюркського багатозначного апелятива *karman*. З іншого боку, появу прізвиська *Карман* можна тлумачити як наслідок структурних змін первинного *Караман* < укр. *караман* 'назва чорного вола; чорний' (тюркського за походженням) (Желєзняк, 2011, с. 211—213). Викладені аргументи, однак, не вичерпують усіх версій етимологізування антропоніма *Карман*, який може мати й слов'янську природу, причому його етимон не обов'язково пов'язувати з рос. *карман* 'кишеня'. На це вказують споріднені лексеми в різних слов'янських мовах, наприклад: укр. діал. *карман* 'деталь плуга', рос. діал. *карман* 'мішечок, який прив'язують до одягу замість кишені', серб. *кóрман* 'задня частина човна; корма', слвн. *krman* 'стерновий' та ін. Поширеність апелятивів *карман* (< *корман*) із розгалуженою семантикою в різних слов'янських мовах, а також їх онімізація в різних класах слов'янських власних назв (антропоніми, гідроніми, ойконіми) дали вагомий підстави білоруській дослідниці Р. М. Козловій констатувати праслов'янський характер цього слова й реконструювати праформу *kъrmanъ (Козлова, 1997, с. 306—311).

Значна частина наукового доробку І. М. Желєзняк пов'язана з вивченням гідронімікону України та інших слов'янських регіонів. Вибір цього об'єкта дослідження не випадковий, адже власні назви річок, потоків, з одного боку, зберігають мовну архаїку впродовж тривалого часу, а з другого — є своєрідними свідками історичних процесів, наприклад міграцій населення, у межах різних ареалів. Перша публікація Ірини Михайлівни з гідронімічної тематики *Вивчення гідронімів у межах однієї семіми* датована 1966 р. До аналізу українських й інослов'янських

потамонімів дослідниця зверталася і в наступні періоди своєї творчої біографії. Особливо плідними із цього погляду були 70—80-ті рр. ХХ ст. Однією з проблемних статей авторки, які з'явилися в цей час, є *Українські гідроніми від основи *sal-*, у якій ґрунтовно схарактеризовано ареал слов'янських назв річок і потоків із основою *Сал-* на зразок укр. *Салиха* (бас. Росі й Півд. Бугу), *Сальничка* (бас. Півд. Бугу), рос. *Салинка*, *Сална* (бас. Оки), хорв. *Salnik* (бас. Сави), пол. *Salna* (бас. Вісли) та ін. Своє зацікавлення етимологією цих назв Ірина Михайлівна обґрунтовувала так: «Спроби етимологічних пояснень гідронімів з цією основою суперечливі, оскільки не враховують всього матеріалу. Вони залишають нерозв'язаними часткові питання щодо генезису цих назв у складі слов'янського гідронімікону» (Железняк, 1977, с. 49). В основі слов'янських гідронімів із основою *Сал-* І. М. Железняк убачала і.-є. **sal-* ‘вода, джерело’. Дещо складніше, на її думку, питання з хронологічною атрибуцією суфіксальних частин цих назв. Так, укр. гідронім *Салиха* містить формант *-иха*. Таке ж дериваційне оформлення мають і формально споріднені потамоніми в Чехії та Німеччині. Це дало підстави дослідниці припускати для українських гідронімів і.-є. архетип **Salisa* з подальшою його фонетичною адаптацією на праслов'янському ґрунті (там само, с. 49).

Топонімістам відомо, що власні географічні назви найчастіше мотивовані відповідними місцевими географічними термінами. Багато з них зафіксовано в словникові сучасних мов, зокрема слов'янських. Проте для частини топонімів такі мотиватори не представлені в лексиці сучасних мов. Утім це не означає, що їх не було взагалі, адже вони могли зникнути в процесі мовної еволюції. І саме такі власні географічні назви особливо цікаві для дослідника, оскільки зберігають у своїх основах народні географічні терміни, які вже вийшли з активного мовного вжитку. У цьому контексті заслуговує на увагу стаття І. М. Железняк *Гідроніми України як джерело відновлення деяких географічних термінів*. У її вступній частині авторка слушно зазначає, що «завдяки виявленню гідрооснови, не засвідченої в апелятивній лексиці, виникає можливість ввести гідронім у спільну систему лексики мови, що точніше визначає ареальні, хронологічні, міграційні ознаки назви» (Железняк, 1979, с. 46). На основі докладного структурно-семантичного й етимологічного аналізу потамонімів *Тупча* (бас. Росі), *Кутвиця* (с. Деревки Зіньківського р-ну Полтавської обл.), *Трубич* і *Трубище* (бас. Ірпеня) дослідниця відновлює відповідні географічні апелятиви **тупча* ‘частина суші, яка тупим кутом входить у водойму’, **кутва* з імовірним значенням ‘затока, мис на річці’, **трубич* / **трубище* < *труба* ‘русло річки’ (там само, с. 47, 49, 50).

Окрему сторінку в гідронімічних студіях І. М. Железняк становлять праці, присвячені генетично іншомовним назвам водойм в українському гідроніміконі. До таких, зокрема, належать статті *До походження гідроніма Цибульник* (1971), *З тюркської гідронімії Києва* (1985). У першій із них Ірина Михайлівна справедливо спростовує зв'язок назви р. *Ци-*

бульник (бас. Дніпра) з апелятивом *цибу́ля*. На підставі аналізу історичних джерел авторка переконливо доводить, що цей гідронім постав на тюркськомовному ґрунті й пов'язаний із лексемою *цыбын* 'болотяна місцевість', оформленою суфіксом *-lik* (Желєзняк, 1971, с. 57). У другій проаналізовано назву р. *Іцунь* (бас. Дніпра), що має варіант *Вицунь*. І. М. Желєзняк зазначає, що «на основі слов'янської лексики гідронім не етимологізується. Його гідрооснова простежується у колі тюркських мов» (Желєзняк, 1985, с. 37). Опрацювавши спеціальні дослідження, присвячені структурі, семантиці й етимології тюркської лексики, Ірина Михайлівна доходить слушного висновку про етимологічний зв'язок гідроніма *Іцунь* (*Вицунь*) з д.-тюрк. **iç* > тюрк. *иц* 'пити; джерело', реконструюючи географічний термін **viciin* (**viciin*) 'водопій, місце для напування худоби' (там само, с. 39).

Вершиною гідронімічних досліджень І. М. Желєзняк є праця *Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонаддніпряньського Правобережжя* (1987), що безпосередньо пов'язана з докторською дисертацією *Середньонаддніпряньське Правобережжя і етногенез слов'ян (на матеріалі гідронімії)* (рос. мовою), яку Ірина Михайлівна захистила в 1988 р. У монографії на основі етимологічного аналізу схарактеризовано слов'янську гідронімію досліджуваного регіону різних хронологічних зрізів, з'ясовано природу неслов'янських елементів у гідроніміконі Надросся. Серед генетично слов'янських назв дослідниця розрізняє архаїчні гідроніми, потамоніми, похідні від географічних термінів, і відантропонімі утворення. Очевидно, найцікавішою тут є перша група (давні назви), до якої віднесено такі гідроніми: *Молочна, Тупча, Гончиця, Хоробра, Росава, Раставиця, Славинка, Жидь, Медвідка* та ін. Деякі гідроніми із цього ряду, враховуючи досягнення сучасної гідроніміки й залучаючи ширший порівняльний лексичний матеріал, сьогодні можна пояснювати інакше, пропонуючи переконливішу етимологію. Так, у назві р. *Гончиця* (1606 р. — *Новезуса*), що локалізована на Вінниччині й Житомирщині, І. М. Желєзняк убачала псл. корінь **gъb-* < і.-є. **gheub(h)-* 'гнути; кривити; кривизна, викривленість', тобто *Гончиця* < *Гобчиця* — 'крива річка' (Желєзняк, 1987, с. 53–54). На нашу думку, гідронім *Гобчиця* — це фонетично вторинна форма (з протетичним *g-*) від *Обчиця*, на що промовисто вказує суміжний ойконім *Гончиця* (Вінницька обл.), для якого відзначено історичну словоформу *Обезуса* (АЮЗР V/2(1), с. 218). В основі цієї назви — укр. *обчий* 'спільний' (< псл. **obyti-* (ЕСУМ 1, с. 389; 4, с. 147)), оформлений суфіксом *-иця*.

Гідронім *Жидь* (п. Роськи п. Росі) Ірина Михайлівна розглядала в колі назв, пов'язаних із язичницькою міфологією, порівнюючи її з рос. діал. *жіди* 'лісові чорти' (Желєзняк, 1987, с. 69). Проте більше лінгвальних аргументів свідчить на користь іншої етимології цієї назви, яка має низку споріднених утворень із коренем *Жид-* у різних слов'янських регіонах: укр. *Жидок* (бас. Сіверськ. Дінця), рос. *Жидень* (бас. Оки), а також із похідною основою *Жиж-* < *Жидj-*: укр. *Жижка* (бас. Пд. Бугу), зх.-сл. **židava* (бас. Шпрее на території Німеччини). Усі вони мотиво-

вані відповідною апелятивною лексикою з коренем псл. **žid-* < *židǫjь ‘рідкий, мокрий’, *židja > *žīža (Вербич, 2017, с. 230—231).

Не менш цікава для лінгвіста й група потамонімів, похідних від географічних термінів, адже з-поміж цих назв гідрооб’єктів наявні як утворення, що мають відповідні апелятиви в сучасному словникові (*Потік, Стрижень, Ржавець, Топило, Струга, Бистриця* та ін.), так і деривати, які не мають підтвердження в апелятивній лексиці сучасної української мови. Цінність таких назв у тому, що вони дають змогу реконструювати відповідні географічні терміни, наприклад: назва стр. *Падалка* < *надалка ‘водоспад’ (Железняк, 1987, с. 34).

Серед генетично неслов’янських гідронімів досліджуваного басейну І. М. Железняк виокремлювала тюркські (*Гоглуй, Кутлуй, Мокрий Кагарлик* та ін.), балтські (*Шандра, Шевелиха, Атака, Сквир* та ін.), кельтські (*Суба, Субот*) і фракійські (*Касерка, Утора / Втора*) назви. Сьогодні, спираючись на доступні етимологічні дослідження слов’янської апелятивної та онімної лексики, деякі із цих так званих неслов’янських гідронімів можна цілком задовільно пояснювати на питомому, слов’янському, ґрунті. Наприклад: гідронім *Сквира* (до річі, не обмежений лише Середньою Наддніпряниною, пор. іще чеськ. топонім *Skvira* < *skvirati* (Hengst, 2008, с. 55) < псл. *skvira — дериват із подовженим *ī* < *ь* від форми 1-ї ос. одн. теп. часу *skvyrō < *skverti з мотивувальним значенням ‘брудний, поганий’ (Jakubowicz, 2010, с. 135) або ж від *skviriti ‘скрипіти’, пор. укр. *скві́рити* (ся) ‘плакати, скімлити’ (ЕСУМ 5, с. 268—269); *Рут* < псл. *rutь < і.-е. **reu-* / **rou-* ‘рвати, розривати’ (пор. формально споріднені слов’янські апелятиви: ст.-сл. *рута* ‘одяг’, слвн. *řita* ‘т. с.’, серб. *рута* ‘краї одягу’ (Варбот, 1982, с. 40); *Утора* < псл. *ǫtora < *vьterti (пор. споріднене укр. діал. *тор* ‘рівчик для дна (у бочці)’ (Шульгач, 2010, с. 375)).

Окреме місце в гідронімічних студіях І. М. Железняк посідає проблема українсько-південнослов’янських гідронімічних паралелей, якій дослідниця, крім статті *Гідронімічні паралелі України і Югославії* (*Гидронимные параллели Украины и Югославии*, 1978), присвятила чималий розділ *Балкансько-українські взаємозв’язки і паралелі* в колективній праці *Україна в її міжмовних і міждіалектних зв’язках* (Железняк, 1981, с. 31—65). Це питання, як фрагмент до ширшої проблеми топонімічних збігів у різних слов’янських ареалах, неодноразово привертало увагу Ірини Михайлівни. За її спостереженнями, «топонімічні повтори на сучасних слов’янських теренах — явище закономірне. Їх значна кількість свідчить про генетичні та регіональні зв’язки протягом тривалого часу» (Железняк, 2006, с. 161), а «виникнення тождесних географічних назв на Україні та на Балканах сягає значних хронологічних глибин» (Железняк, 1999, с. 111). Із-поміж абсолютних гідронімічних паралелей України (Правобережної) зі слов’янськими країнами Балканського півострова І. М. Железняк виокремлювала назви гідрооб’єктів: укр. *Конта* (рукав Дніпра; Обухівський р-н Київської обл.) і *Конта* — річка на заході Словенії; укр. *Ібр* (р.,

л. Тетерева п. Дніпра) й *Ибар* (рр., п. Зах. Морави л. Морави п. Дунаю) в Сербії, *Ибър* (тепер *Мариця*) в Болгарії; укр. *Дуброва* (р., л. Стугни п. Дніпра) і *Dubrova (Dubrava)* — річка в бас. Сави (Хорватія). Зазначені гідроніми Ірина Михайлівна кваліфікувала як субстратні в «спільній гідронімії України й Балкан». Зокрема, назви з основами *Дубр-* / *Dubr-* пов'язувала не з псл. *dobrova, а з давньокельтською основою **dubro-* 'вода' (Желєзняк, 1981, с. 45—46). У цій студії також досліджено генетично слов'янські назви, «як правило, дуже давні, що сягають діалектного рівня праслов'янської мови». Це, наприклад, гідронім *Сутіска* (л. Дністра; Вінницька обл.) і балканські топоніми відповідники в Боснії та Далмації < псл. *soťeska 'тісний прохід'; карпатсько-балканський ареал гідронімів з основами *Звір-* / *Izvir-* < псл. *jъzvorъ; гідроніми *Струг*, *Струга* в різних регіонах України й *Strug*, *Struga* в Хорватії та Словенії < псл. *strugъ і деякі інші назви із суфіксально ускладненими основами на зразок укр. *Сутівка*, *Ситоваха* й балкан. *Sitec*, *Sitnica*, *Sitnik*.

І. М. Желєзняк не оминула увагою й інші топонімічні класи — ойконіми, ороніми, мікротопоніми. Щодо власних географічних назв поселень, то першу її публікацію *Білоруська й українська ойконімія як джерело реконструкції найдавнішого слов'янського антропонімікону (Белорусская и украинская ойконимия как источник реконструкции древнейшего славянского антропонимикона, 1973)* було присвячено реконструктивним можливостям слов'янської ойконімії як важливого джерела для відновлення давніх слов'янських антропонімів. Подальші ойконімічні дослідження Ірини Михайлівни пов'язані переважно з українськими літописними назвами, наприклад: *Історія літописного Мутижиръ* (1974). Більшість із цих студій викладено у формі словникових статей, уміщених в *Етимологічному словникові літописних географічних назв Південної Русі* (див., напр., *Богуславль* (сучасне м. Богуслав Київської обл.), *Бѣльгородъ* (тепер с. *Білогородка* Бучанського р-н Київської обл.), *Вышьгородъ* (нині м. *Вишгород* Київської обл.), *Каневъ* (сучасне м. *Канів* на Черкащині), *Михаиловъ* (тепер с. *Мала Михайлівка* Білоцерківського р-ну Київської обл.), *Товаровъ* (нині с. *Межиріч* Черкаського р-ну Черкаської обл.) (ЕСЛГНПР, с. 20, 27—28, 38—39, 66—67, 89, 158—159) та ін.).

Порівняно з іншими різновидами топонімів ороніми цікавили І. М. Желєзняк меншою мірою. У цьому контексті варто згадати статтю *Європейський ареал оронімів з основою *bheu-s-* (*Європейский ареал оронимов с основой *bheu-s-*, 1993), у якій викладено міркування стосовно етимології літописного ороніма *Бусова* (у передмісті давнього Києва). У його основі дослідниця вбачала і.-є. **bheu-s-* 'набухати, збільшуватися, рости' > 'гора, підвищення, горб' (Желєзняк, 1993, с. 153).

Особливе місце в топонімічних студіях І. М. Желєзняк посідають праці з мікротопонімії Києва. Цей тематичний блок представлений різними дослідженнями й охоплює значний період, починаючи з 80-х рр. ХХ ст. (перша публікація в цьому ряді — *З історії мікротопонімії давнього Києва (назви торговельних шляхів)*, 1980) і до останніх років жит-

тя вченого. У процесі системної цілеспрямованої роботи над назвами дрібних топооб'єктів Києва й Київщини (див. ще численні словникові статті із цієї тематики в *Етимологічному словнику літописних географічних назв Південної Русі*) в Ірини Михайлівни визрів задум підготувати *Історико-етимологічний словник топонімів Києва*. Першу статтю із цієї серії *Матеріали до «Історико-етимологічного словника топонімії Києва»* вона опублікувала в 2000 р. У ній аналізу фактичного матеріалу передує засаднича преамбула: «Усі давні міста, маючи глибоку історію, відзначаються багатощаровою мікротопонімією... Такі міста мають свою неповторну топонімну ауру, яка створювалась природним (хаотичним) шляхом за внутрішніми законами мови й під впливом історико-етнографічних умов...» (Железняк, 2000, с. 50). Конкретизує це положення внутрішня форма кожної назви, яку Ірина Михайлівна докладно етимологізує. Здебільшого це назви урочищ (*Пунище, Хлопач, Пенні Лози, Полікуклово, Урлева градь* та ін.), а також назви інших топооб'єктів у межах Києва, як-от *Скавика* і *Щекавиця* (ороніми), *Драбські Ворота* (ворота замку на Замковій горі) тощо. Незалежно від географічного типу того чи іншого об'єкта його назва «дихає» давньою історією, відображеною в конкретному мікротопонімі. І лише завдяки прискіпливій увазі науковця відповідна назва розкриє допитливому й небайдужому киянину свої таємниці. Очевидно, саме таку мету ставила собі І. М. Железняк, готуючи перспективну працю *Історико-етимологічний словник топонімії Києва*. Вагомий підсумок студій дослідниці з мікротопонімії Києва становить її праця *Київський топонімікон*, що побачила світ у 2014 р. У ній подано ґрунтовний історико-лінгвістичний аналіз 60 назв мікротопооб'єктів, зокрема *Боричів узвіз, Видубичі, Дорогожичі, Либідь, Лядські Ворота, Сирець, Феофанія, Чмелів Яр* та ін. Деякі з них сьогодні функціонують у зміненій формі, що цілком закономірно з огляду на їхню тривалу історію. Наприклад, мікротопонім *Видубичі*, який більшість киян сьогодні ідентифікує з назвою станції метро. Первісно цей онім позначав узгір'я, урочище. Перша письмова згадка про зазначену місцевість дійшла до нас із 1070 р.: «на *Видобычи*». Ірина Михайлівна подає загальновідому версію походження назви *Видубичі*, пов'язану з князем Володимиром Святославичем, який скинув у Дніпро бовван Перуна, а «язичники бігли берегом і голосили: “Видибай, наш господарю боже, видибай”, ідол нібито виринув саме в урочищі, названому згодом *Видибичі, пізніше *Видубичі*...». Насправді, як слушно доводить дослідниця, первинна форма цього мікротопоніма, засвідчена в літописі, *Видобичь* — утворення з індивідуально-присвійним суфіксом *-*ь* від антропоніма *Вьдобыть (Железняк, 2014, с. 31). Назва урочища *Урлева градь* на лівому березі Дніпра, поблизу колишнього с. Позняки, нині збережена в назві вул. *Урлівська* на житловому масиві Позняки в Дарницькому р-ні Києва. Цей мікротопонім цікавий для дослідника передусім своїм атрибутивним складником *Урлева* — дери-ват від нечастотного в слов'янському іменникові особового імені *Урло

[точніше *Урльо. — *С. В.*], для якого відзначено вже й не так багато інослов'янських відповідників, пор., напр., болг. прізвище *Урлов*, пол. антропоніми *Urlo*, *Urta*, хорв. прізвище *Urlić* (там само, с. 154). Гадаємо, навіть ці два фрагменти з давнього мікротопонімікону Києва спонукають небайдужого дослідника глибше пізнати історію м. Києва, відображену в назвах об'єктів його тополандшафту.

Велику увагу І. М. Желєзняк приділяла проблемі слов'янського етногенезу крізь призму етимологічного аналізу української гідронімії. Цьому питанню вона присвятила низку публікацій. Зокрема, у статті *Гідронімія України та проблема слов'янського етногенезу* авторка наголошувала на актуальній тезі про те, що гідронімікон України багатий на архаїчні слов'янські назви, які локалізовані здебільшого на правобережжі Верхнього Дністра, у середній і нижній частинах басейну Прип'яті й у Середній Наддніпрянщині (Желєзняк, 1988а, с. 12) і що «результати вивчення гідронімії України дають підстави вважати, що Правобережна Україна брала безпосередню участь у слов'янському етногенезі...», була індоєвропейською етномовною периферією в останній період індоєвропейської спільноти...» (Желєзняк, 1988b, с. 638). Не менш важливий висновок Ірини Михайлівни й про те, що архаїчна праслов'янська гідронімія на Правобережжі, зокрема в басейні Верхнього Дністра, переконливо свідчить про стабільне праслов'янське населення на цих теренах упродовж тривалого періоду (Желєзняк, 1996, с. 31). На це свого часу вказував і В. П. Петров, зауважуючи, що гідронімічний комплекс із основою *Стр-*, відзначений у Верхньо-Середній Наддністріянщині, із цілковитою виразністю підтверджує слов'янську належність давньої місцевої людності (Петров, 1972, с. 87). Своїми гідронімічними студіями в контексті слов'янської етногенетичної проблематики І. М. Желєзняк фактично підважила постулати відомого російського славіста О. М. Трубачова про значний прошарок неслов'янського субстрату в карпатській гідронімії (Трубачев, 1968, с. 279), зазначивши, що «наявність іллірійської, фракійської, кельтської гідронімії на захід від Дніпра, натомість відсутність елементів цих мов в апелятивній лексиці, свідчить про їх незначний вплив, тобто можна говорити тільки про інфільтрацію іллірійського, фракійського чи кельтського населення на терені України. Панівним населенням тут у цей час було слов'янське» (Желєзняк, 1996, с. 70). Ці спостереження І. М. Желєзняк згодом було підтверджено в системному дослідженні гідронімікону Дністра С. О. Вербича (Вербич, 2017).

Окремий аспект багатогранної наукової діяльності І. М. Желєзняк — написання ономастичних статей до енциклопедії *Українська мова*, що потребувало чіткого й лаконічного викладу інформації про основні онімні класи та їхні різновиди, а також про представників академічного осередку Київської ономастичної школи. Матеріали, які підготувала Ірина Михайлівна, опубліковано у трьох виданнях згаданої енциклопедії. До 1-го видання 2000 р. ввійшло 8 статей: *Агіонім*, *Антропонім*, *Імена християнські*, *Імена язичницькі*, *Ім'я особове*, *Міфонім*, *Псевдонім*, *Теонім*.

До 2-го (2004) і 3-го (2007) видань, крім уже зазначених, ще дві статті — *Карпенко Ольга Петрівна, Шульгач Віктор Петрович* — про творчий доробок двох провідних науковців відділу ономастики (тепер відділ історії української мови та ономастики) Інституту української мови НАН України. Указані статті різні за обсягом, що зумовлено специфікою того чи того онімного класу, але всі вони максимально повно, наскільки це можливо для енциклопедії, інформують про характерні риси зазначених онімів, а також про особливості становлення такої важливої галузі ономастики, як антропоніміка. Цілком закономірно, що редакційна колегія енциклопедії *Українська мова* звернулася з проханням підготувати відповідні матеріали саме до І. М. Железняк, зваживши на її значний науковий досвід в ономастичній ділянці українського мовознавства.

І. М. Железняк, активно працюючи на ономастичній ниві, долучилася до підготовки й реалізації низки академічних проєктів, які й сьогодні не втратили своєї актуальності: *Словник гідронімів України* (1979), *Українська гідронімія в її міжмовних і міждіалектних зв'язках* (1981), *Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі* (1985), *Словник мікрогідронімів України* (2004).

Важливо також згадати про Ірину Михайлівну як про талановитого координатора української назвознавчої науки. Як уже було зазначено, у 1985 р. вона очолила колектив ономастів Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Проте на ту пору ономастичні дослідження проводили не лише в межах цієї академічної установи, але й у провідних закладах вищої освіти — Донецькому, Львівському, Одеському, Тернопільському, Ужгородському, Чернівецькому університетах. Це ставило на порядок денний українського назвознавства такі актуальні питання: обговорення важливих ономастичних і дотичних до них історичних проблем та координацію ономастичних досліджень у загальноукраїнському масштабі. Для досягнення цієї мети Ірина Михайлівна запропонувала таку форму наукової співпраці, як міждисциплінарний семінар. Перший такий науковий захід, присвячений дослідженню мови й історії Київського Полісся, відбувся в 1986 р. Загалом І. М. Железняк стала натхненником і організатором 13 ономастичних семінарів — 6 в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, 7 — в Інституті української мови НАН України.

Очолюючи колектив академічних ономастів, основну увагу колег Ірина Михайлівна спрямувала на дослідження тих онімних класів, які безпосередньо пов'язані з історією, — гідронімів, ойконімів, антропонімів, етніонімів. Результатом наукової діяльності відділу ономастики вже в Інституті української мови (у співпраці з назвознавцями вітчизняних університетів) стали фундаментальні наукові дослідження, відомі не лише в Україні, але й за її межами, що заслужено закріпило за цим колективом статус провідного ономастичного осередку України. Це насамперед ті видання (збірники наукових праць), наукове редагування яких здійснила І. М. Железняк: *Ономастика України першого тисячоліття на-*

шої ери (1992), *Проблеми регіональної ономастики: Тези доп. і повід. наук. семінару* (1994), *Реконструктивні можливості ономастики: Тези доп. і повід. наук. семінару* (1995), *Ономастика східних слов'ян: Тези доп. наук. семінару* (1996), *Проблеми ономастичного словотвору: Тези доп. наук. семінару* (1997), *Ономастика України та етногенез східних слов'ян* (1998), *Українська ономастика: Матеріали наук. семінару, присв. 90-річчю К. К. Цілуйка* (1998), *Ономастика Полісся* (1999 р.), *Slavica та Baltica в ономастиці України* (1999), *Українська пропріальна лексика: Матеріали наук. семінару* (2000), *Дослідження з ономастики: Зб. наук. праць, присв. пам. О. С. Стрижача* (2008).

Важливо відзначити роль І. М. Желєзняк у вихованні науковців-ономастів. Серед її учнів — О. П. Карпенко (кандидатська дисертація *Структура і генезис гідронімів Нижньої Правобережної Наддніпряниці*, 1985 р.), В. П. Шульгач (кандидатська дисертація *Давньоруська гідронімія басейну річки Стир*, 1990 р.), С. О. Вербич (кандидатська дисертація *Гідронімія басейну Верхнього Дністра*, 1998 р.), О. К. Данилюк (кандидатська дисертація *Географічна термінологія Волині*, 2000 р.), І. Д. Скорук (кандидатська дисертація *Динаміка антропонімікону м. Луцька в ХХ ст.*, 1999 р.). Троє з них — д. ф. н. О. П. Карпенко, д. ф. н. В. П. Шульгач, д. ф. н. С. О. Вербич — сьогодні працюють у відділі історії української мови та ономастики Інституту української мови НАН України, розвиваючи наукові ідеї І. М. Желєзняк, а кандидати філологічних наук О. К. Данилюк та І. Д. Скорук — у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, поєднуючи наукову й викладацьку діяльність.

3. ВИСНОВКИ

Упродовж своєї понад 50-річної діяльності спершу в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, а згодом в Інституті української мови НАН України І. М. Желєзняк наполегливо працювала в галузі ономастичних досліджень. Про результативність її роботи свідчить чималий список праць — понад 170, серед яких знакові для українського назвознавства монографії *Нарис сербохорватського словотворення (суфіксальна система сербохорватської антропонімії XII—XV століть) (Очерк сербохорватского словообразования (суффиксальная система сербохорватской антропонимии XII—XV веков)*, 1969), *Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонаддніпрянського Правобережжя* (1987), *Слов'янська антропоніміка (вибрані статті)* (2011), *Київський топонімікон* (2014), а також численні статті в різних українських та зарубіжних виданнях. До них повсякчас звертаються ономасти, шукаючи підтвердження своїх ідей і гіпотез щодо походження тих чи тих українських власних особових і географічних назв. На жаль, сьогодні Ірина Михайлівна вже не з нами, її колегами, — 24 червня 2020 р. завершилося земне життя цієї шанованої людини й науковця. Однак лишилися пам'ять про неї як про сумлінного дослідника власних назв та організатора української ономастичної науки, а також

її праці, з яких іще довго вибиратимуть раціональне зерно і сучасні, і майбутні подвижники вітчизняного назвознавства.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- АЮЗР — *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе*. (1859—1914). (ч. I—VIII). Київ: Типографія Г. Т. Корчак-Новицького.
- Весел. — Веселовский, С. Б. (1974). *Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии*. Москва: Наука.
- ЕСЛГНПР — Стрижак, О. С. (ред.). (1985). *Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі*. Київ: Наукова думка.
- ЕСУМ — Мельничук, О. С., Білодід, І. К., Коломієць, В. Т., Ткаченко, О. Б., Лукінова, Т. Б., Півторак, Г. П., & Склярєнко, В. Г. (ред.). (1982—2012). *Етимологічний словник української мови: у 7 т.* (т. 1—6). Київ: Наукова думка.
- ЛМ — Кравченко, В. (уклад.). (2005). *Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року*. Київ: [б. в.].

ЛІТЕРАТУРА

- Варбот, Ж. Ж. (1972). К реконструкции чередования гласных в некоторых славянских этимологических гнездах. В О. Н. Трубачев (ред.), *Этимология. 1970* (с. 55—64). Москва: Наука.
- Варбот, Ж. Ж. (1982). К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имен. IX (*zoriti / *zariti II, *obsogъ и *obsožiti, *syknŏti, *rgъvьbъ и *rija, *guzlo). В О. Н. Трубачев (ред.), *Этимология. 1980* (с. 30—36). Москва: Наука.
- Вербиц, С. О. (2017). *Гідронімія басейну Дністра*. Луцьк: Терен.
- Железняк, І. М. (1971). До походження гідроніма *Цибульник*. У К. К. Цілуйко (ред.), *Питання гідроніміки. Матеріали III Республіканської ономастичної (гідронімічної) наради* (с. 55—60). Київ: Наукова думка.
- Железняк, І. М. (1977). Українські гідроніми від основи **sal-*. *Мовознавство*, 6, 49—54.
- Железняк, І. М. (1979). Гідроніми України як джерело відновлення деяких географічних термінів. *Мовознавство*, 4, 46—52.
- Железняк, І. М. (1981). Балкансько-українські взаємозв'язки і паралелі. В О. С. Стрижак (ред.), *Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках* (с. 31—65). Київ: Наукова думка.
- Железняк, І. М. (1985). З тюркської гідронімії Києва. *Мовознавство*, 3, 37—40.
- Железняк, І. М. (1987). *Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонадніпряньського Правобережжя*. Київ: Наукова думка.
- Железняк, І. М. (1988а). Гідронімія України та проблема слов'янського етногенезу. У *X Міжнародний з'їзд славістів. Софія, вересень 1988 р. Слов'янське мовознавство. Доповіді* (с. 5—15). Київ: Наукова думка.
- Железняк, І. М. (1988b). Гидронимия Украины и проблема славянского этногенеза. У *X Международен конгрес на славиците. София 14—22 септември 1988 г.: Резюме на докладите* (с. 638). София: Издателство на Българската академия на науките.
- Железняк, І. М. (1993). Европейский ареал оронимов с основой **bheus-*. В В. В. Иванов (ред.), *Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1988—1990* (с. 145—155). Москва: Наука.
- Железняк, І. М. (1996). Ономастична лексика і український етногенез. *Вісник Національної академії наук України*, 1—2, 30—33.
- Железняк, І. М. (1996). Ономастика та періодизація глотогенезу в Україні (до постановки питання). В А. Івченко & О. Тараненко (ред.), *III Міжнародний конгрес україністів (26—29 серпня 1996 р.): Мовознавство* (с. 68—73). Харків: Око.
- Железняк, І. М. (1999). Гідронімія басейну Тетерева в контексті балканських та інших ономастичних зв'язків. В І. М. Железняк (ред.), *Ономастика Полісся* (с. 110—138). Київ: [б. в.].

- Желєзняк, І. М. (2000). Матеріали до «Історико-етимологічного словника топонімії Києва». В І. М. Желєзняк (ред.), *Українська пропріальна лексика: Матеріали наукового семінару 13—14 вересня 2000 р.* (с. 50—55). Київ: Кий.
- Желєзняк, І. М. (2006). Ойконім Мозируслов'янськомуконтексті. В. А. В. Солахаў & В. В. Шур (ред.), *Надзённыя праблеми лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў* (с. 161—162). Мазыр: МДПУ імя І. П. Шамякіна.
- Желєзняк, І. М. (2011). *Слов'янська антропоніміка (вибрані статті)*. Київ: Кий.
- Желєзняк, І. М. (2014). *Київський топонімікон*. Київ: Кий.
- Козлова, Р. М. (1997). *Структура праславянського слова (Праславянское слово в генетическом гнезде)*. Гомель: [б. и.].
- Лучик, В. В. (2014). *Етимологічний словник топонімів України*. Київ: Академія.
- Петров, В. П. (1972). *Етногенез слов'ян: джерела, етапи розвитку і проблематика*. Київ: Наукова думка.
- Трубачев, О. Н. (1968). *Названия рек Правобережной Украины. Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация*. Москва: Наука.
- Шульгач, В. П. (2010). Лексичні архаїзми наддністрянських говорів (етимологічні нотатки). У *Мовознавчі студії. Вип. 3: Діалект у лінгвокультурологічному просторі (За матеріалами Міжнародної наукової конференції на пошану 100-річчя від дня народження проф. Гаврила Шила)* (с. 374—377). Дрогобич: Швидкодрук.
- Hengst, K. (2008). Gedanken zur Erklärung des tschechischen Ortsnamens Cheb. *Onomastica Slavogermanica, XXV, 80(5)*, 51—57.
- Jakubowicz, M. (2010). *Drogi słów na przestrzeni wieków: zarys słownika motywacji semantycznych na materiale przymiotników słowiańskich odziedziczonych z prasłowiańszczyzny*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Мілевський, Т. (1993). *О походженіу словіанскіх імен зложоних. Теорія, типологія і історія мови* (с. 226—237). Kraków: Universitas.

Статтю отримано 08.06.2022

Статтю схвалено 24.10.2022

LEGEND

- AIuZR — *Arhiv Iugo-Zapadnoi Rossii, izdavaemyi Vremennoi komissiei dlia razbora drevnih aktov, vysochaishe uchrezhdennuiu pri Kievskom, Podol'skom i Volynskom general-gubernatore. (1859—1914)*. (Vols. 1—8). Kyiv: Tipografiia G. T. Korchak-Novitskogo (in Ukrainian).
- Vesel. — Veselovskii, S. B. (1974). *Onomastikon: Drevnerusskie imena, prozvizhha i familii*. Moscow: Nauka (in Russian).
- ESLHNPR — Stryzhak, O. S. (Ed.). (1985). *Etymolohichnyi slovnyk litopysnykh heohrafichnykh nazv Pivdennoi Rusi*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- ESUM — Mel'nychuk, O. S., Bilodid, I. K., Kolomiets', V. T., Tkachenko, O. B., Lukinova, T. B., Pivtorak, H. P., & Skliarenko, V. H. (Eds.). (1982—2012). *Etymolohichnyi slovnyk ukrains'koï movy: v 7 t.* (Vols. 1—6). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- LM — Kravchenko, V. (Ed.). (2005). *Lytov'ska metryka. Knyha 561: Revizii ukrains'kykh zamkiv 1545 roku*. Kyiv: [b. v.] (in Ukrainian).

REFERENCES

- Varbot, Zh. Zh. (1972). K rekonstruktsii cheredovaniia glasnyh v nekotoryh slavianskikh etimologicheskikh gnezdah. In O. N. Trubachev (Ed.), *Etimologiya. 1970* (pp. 55—64). Moscow: Nauka (in Russian).
- Varbot, Zh. Zh. (1982). K rekonstruktsii i etimologii nekotoryh praslavianskikh glagol'nyh osnov i otglagol'nyh imen. IX (*zoriti / *zariti II, *obsog" i *obsoziti, *syknoti, *r'v'n' i *ruja, *guzlo). In O. N. Trubachev (Ed.), *Etimologiya. 1980* (pp. 30—36). Moscow: Nauka (in Russian).
- Verbych, S. O. (2017). *Hidronimiiu baseinu Dnistra*. Lutsk: Teren (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (1971). Do pokhodzhennia hidronima *Tsybulnyk*. In K. K. Tsiluiko (Ed.), *Pytannia hidronimiky: Materialy III Respublikans'koï onomastychnoi (hidronimichnoi) narady* (pp. 55—60). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

- Zheliezniak, I. M. (1977). Ukraïns'ki hidronimy vid osnovy *sal-. *Movoznavstvo*, 6, 49—54 (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (1979). Hidronimy Ukraïny iak dzherelo vidnovlennia deiakykh heohrafichnykh terminiv. *Movoznavstvo*, 4, 46—52 (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (1981). Balkans'ko-Ukraïns'ki vzaiemozv"iazky i paraleli. In O. S. Stryzhak (Ed.), *Hidronimii Ukraïny v ii mizhmovnykh i mizhdialektnykh zv"iazkakh* (pp. 31—65). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (1985). Z tiurks'koi hidronimii Kyieva. *Movoznavstvo*, 3, 37—40 (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (1987). *Ros' i etimolinhvistychni protsesy Seredn'onaddnyprians'koho Pravoberezhzhia*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (1988a). Hidronimii Ukraïny ta problema slov"ians'koho etnohenezu. In *X Mizhnarodnyi z"їzd slavistiv. Sofiia, veresen' 1988 r. Slov"ians'ke movoznavstvo. Dopovidi* (pp. 5—15). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (1988b). Gidronimii Ukraïny i problema slavianskogo etnogeneza. In *X Mezhdunaroden kongres na slavistite. Sofiia 14—22 septemvri 1988 g.: Reziumenta na dokladi* (p. 638). Sofia: Izdatel'stvo na B'lgarskata akademiia na naukite (in Russian).
- Zheliezniak, I. M. (1993). Evropeiskii areal oronimov s osnovoi *bheus-. In V. V. Ivanov (Ed.), *Obshch斯拉vianskii lingvisticheskii atlas: Materialy i issledovaniia. 1988—1990* (pp. 145—155). Moscow: Nauka (in Russian).
- Zheliezniak, I. M. (1996). Onomastychna leksyka i ukraïns'kyi etnohenez. *Visnyk Natsionalnoi Akademii Nauk Ukraïny*, 1—2, 30—33 (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (1996). Onomastyka ta periodyzatsiia hlohohenezu v Ukraini (Do postanovky pytannia). In A. Ivchenko & O. Taranenko (Eds.), *III Mizhnarodnyi konhres ukraïnistiv (26—29 serpnia 1996 r.): Movoznavstvo* (pp. 68—73). Kharkiv: Oko (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (1999). Hidronimii baseinu Tetereva v konteksti balkans'kykh ta inshykh onomastychnykh zv"iazkiv. In I. M. Zheliezniak (Ed.), *Onomastyka Polissia* (pp. 110—138). Kyiv: [b. v.] (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (2000). Materialy do "Istoryko-Etimolohichnoho slovnyka toponimii Kyieva". In I. M. Zheliezniak (Ed.), *Ukraïns'ka proprial'na leksyka: Materialy naukovoho seminaru 13—14 veresnia 2000 r.* (pp. 50—55). Kyiv: Kyi (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (2006). Oikonim Mozyr u slov"ians'komu konteksti. In A. V. Solahau & V. V. Shur (Eds.), *Nadzionnyia prablemy leksikologii i anamastyki slavianskikh mou* (pp. 161—162). Mazyr: MDPU imia I. P. Shamiakina (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (2011). *Slov"ians'ka antroponimika (Vybrani statii)*. Kyiv: Kyi (in Ukrainian).
- Zheliezniak, I. M. (2014). *Kyivs'kyi toponimikon*. Kyiv: Kyi (in Ukrainian).
- Kozlova, R. M. (1997). *Struktura praslavianskogo slova (Praslavianskoe slovo v geneticheskom gnezde)*. Gomel: [b. i.] (in Russian).
- Luchyk, V. V. (2014). *Etymolohichni slovnyk toponimiv Ukraïny*. Kyiv: Akademiia (in Ukrainian).
- Petrov, V. P. (1972). *Etnohenez slov"ian: Dzherela, etapy rozvytku i problematyka*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Trubachev, O. N. (1968). *Nazyvaniia rek Pravoberezhnoi Ukrainy. Slovoobrazovanie. Etimologiiia. Etmicheskaia interpretaciia*. Moscow: Nauka (in Russian).
- Shul'hach, V. P. (2010). Leksychni arkhazmy naddnyprians'kykh hovoriv (Etymolohichni notatky). In *Movoznavchi studii. Vyp. 3: Dialekt u linhvokul'turolohichnomu prostori (Za materialamy Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii na poshanu 100-richchia vid dnia narodzhennia prof. Havryla Shyla)* (pp. 374—377). Drohobych: Shvydkodruk (in Ukrainian).
- Hengst, K. (2008). Gedanken zur Erklärung des tschechischen Ortsnamens Cheb. *Onomastica Slavogermanica*, XXV, 80(5), 51—57 (in German).
- Jakubowicz, M. (2010). *Drogi slyw na przestrzeni wiekyw: zarys slownika motywacji semantycznych na materiale przymiotnikow slowiainskich odziedziczonych z praslowiainszczyzny*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy (in Polish).
- Milewski, T. (1993). O pochodzeniu slowiainskich imion złożonych. In *Teoria, typologia i historia języka* (pp. 226—237). Kraków: Universitas (in Polish).

Received 08.06.2022

Accepted 24.10.2022

Sviatoslav Verbych, Doctor of Philology, Senior Research,
Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics,
Institute of Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevs'kyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: sviatoverb@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>

**LIFE FOR ONOMASTICS: A SCIENTIFIC PORTRAIT
OF IRYNA MYKHAILIVNA ZHELIEZNIAK**

The article characterizes the scientific achievements of the famous Ukrainian linguist I. M. Zheliezniak (April 25, 1932 — June 24, 2020) in various areas of national onomastics — anthroponymics, oikonymics, hydronymics, microtoponymics. The focus is on the multifaceted interests of the scientist: structural and semantic features of Old Slavic composite names, the origin of Ukrainian surnames, the etymology of Ukrainian and non-Slavic potamonyms, oikonyms, oronyms, the formation of the Kyiv microtoponymicon, Ukrainian-non-Slavic (Ukrainian-South Slavic) hydronyms parallels, the problem of Slavic ethnogenesis through the prism of proper names. The works of Iryna Mykhailivna, important for domestic onomastics, from various onomastics branches are described. Her organizational activities are outlined, in particular, as the head (1985—2002) of the first group of onomastics within the dialectology and onomastics sector of the Potebnia Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, and later the Department of Onomastics within the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine. Iryna Mykhailivna was the inspirer and organizer of onomastic seminars at the Potebnia Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR and the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, she was a scientific editor of collections of scientific works, known not only in Ukraine, but also abroad, and the author of onomastic articles in three editions of the Ukrainian language encyclopedia. The article emphasizes the importance of the scientific ideas of I. M. Zheliezniak for modern and future scientists-onomastics. The scientist's contribution to the formation of Ukrainian onomastic science is updated.

Keywords: anthroponyms, hydronyms, onomastics, onomastic studies, I. M. Zheliezniak